

TÖRTÉNELMI RUHÁK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Osztályának, hívatása lévén a magyar multról mennél világosabb és teljesebb képet nyújtani, egyik feladata a magyar ruha-verselet megismertetése, történelmi alakulásának pontos megállapítása is. E munkájában nem elégedhetik meg csupán a megmaradt ábrázolások gyűjtésével és azok rendszerbe való fogásával, hanem eredeti darabok szerzésével meg kell világítani ama kérdéseket, melyekről az illusztratív anyag nem elég tisztá, esetleg hamis képet ad, vagy — teljesen hiányzik.

Eredeti ruhadarabok gyűjtése már azért is fontos, mert a megmaradt ábrázolások nem minden esetben fedik a valóságot, különösen amikor idegenek helytelen megfigyelései azok. A régi metszeteken, rajzokon, festményeken, szobrokon gyakran hiányzik a színezés, az anyagszerűség ki nem vehető, a ruha készítésének módjáról, szabásáról nem nyújt fogalmat, azonkívül mindenkor magukon viselik koruk bélyegét, annak stílusát, mely esetleg ránk nézve fontos részleteket mellőz, kevésbé fontosakat kiemel, gyakran idealizál, sőt nem egyszer szándékosan torzít.

Régi ruhák gyűjtése nehéz feladat, mert kevés maradt ránk, a ruha ugyanis nemcsak a használat folytán pusztul el, hanem a divat zsarnoksága miatt is. Ami a föld színe alá került, mint halotti köntös, esetleg csak a kriptákban maradt meg oly állapotban, hogy a feltalálás után avatott kezekbe jutva, konzerválva mint múzeumi kiállítási tárgy szerepelhessen. Ám az ilyen ritka kriptaleletek naggyobbára elkallódnak, esetleg a kegyelet nem mindig megokolt jel-szavával, a megmaradt csontokkal együtt, most már koporsó nélkül, a földre kerülnek, a végleges pusztulásba, elkerülve a méltóbb sorsot, a tudomány szolgálatát.

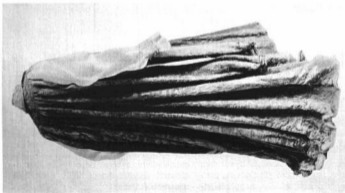
A Magyar Nemzeti Múzeum több mint 100 éves multjában csak egy esetben jutott kriptából származó jelentősebb ruhadarabokhoz, az 1894-ben kiürített elefánti (Nyitra m.)

hajdani pálos-kolostor templomának sírboltjából, ezek közül is megemlíthető csak egy darab, a XVIII. század elejéről származó, női félcipő és egy ugyanazonkoriki fekete selyembrokát pruszlik volt. Egész-Magyarország múzeumai közül a kolozsvárnak volt a legnagyobb régi ruhagyűjteménye, mely naggyobb részét több erdélyi templom felbontott kriptájából került ki. Legérdekesebb, egyben leggazdagabb gyűjteménye az ilyen kriptaruhákból a müncheni bajor nemzeti múzeumnak van, az egész a XVII. századból való és az 1881. évben kiürített laingeni fejedelmi sírboltból származik.

A föld fölött megmaradt régi ruhák megőrzői rendszeren a fejedelmi, vagy főúri ruhátárok, kincstárak voltak; nálunk például a herceg Esterházy-féle. (Nevezetesebb darabjai jelenleg az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumban láthatók.) Ám az ilyen helyeken is, különösen nálunk, tekintve viszonylagos multunkat, aránylag igen kevés maradt.

Divat volt régente, hogy fejedelmek, nagy urak kiváló alkalmakkor viselt értékes díszruhákat az egyháznak ajándékozták, hol azokat rendszeren egyházi ruhákká alakították át, az ilyen megmaradt darabok azonban csak a világiak által használt kemérlői adnak fogalmat és csak e szempontból jöhetnek tekintetbe. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Osztályában is van néhány biztosan megállapítható világi ruhából átalakított egyházi ruha, ilyen egy XV. századi, arannyal átszőtt bársony szoknyából átalakított antependium rávarrott Barczay- és Thurzó-címerrel és két darab XVIII. századbeli miseruha (casula).

Kivételes eset, mikor az egyháznak felajánlott ruházat teljes egészében, érintetlenül maradt meg, mint kegyes emléke az alapítónak vagy jötevőnek. Ilyen fejedelmi ruhadarabokhoz jutott legutóbb múzeumnak, melyeket a mariazelli búcsújáróhely templomának kincstára ereklyeként őrzött. E ruhadarabokat, melyeknek érdekességét csak

II. LAJOS MENTÉJE (INGESTÓL.)
Magyar Nemzeti Múzeum

fokozza, hogy a férfiköpenyegen, azaz mentén és a női felsőruhán kívül a hozzátartozó alsőruhák, vagyis az ingek is megvannak, az ősi hagyomány Nagy Lajos királyunk és neje, Erzsébet nászruháinak tulajdoníja.¹

Az ilyen hagyományok, bár a legtöbb esetben nem igen állják ki a kritika bonckésését, gyakran mégis csak bírnak valamí alappal, ezért hát alaposabb vizsgálat előtt el nem vetendők. De lássuk a ruhadarabokat és nézzük mit árulnak el azok:

A férfing a legfinomabb pátolyatból készült, derékig teljesen testhez álló, a felsőrész egy darab visszahajlott vászonlapból készült, mely a szabadon hagyott ujjnyílások alatt kétoldalt összevarrott, de a felülözés megkönnyítésére csak a derék fölött 10 cm.-nyire és melyet csak a nyakkivágás és az abból lefelé nyúló mell-bevágás szakít meg.

A minden különösebb szabást nélkülöző, tehát egyszerű téglalap alakú darabból összevarrott nem bő, de igen hosszú ujjak a csuklónál szátkilúzásos, ezüsttel himzett csipkeszerű bodorban végződnek.

Az ing alsó része a deréktől lefelé, hol ráncokba szedett, igen bő. A magas galléron, a melhasték két oldalán, valamint az ujjakon a bodor fölött nagy ujjnyi széles gazdag himzés; mintája stilizált virágok és a tölgyéhez legközelebb álló levelezettel ellátott renaissanceosan elrendezett indadíszítmény, melynek körvonalait levarrott gömbölyű arany zsinór alkotja, kiöltéselt pedig arany, ezüst és színes selyemszállal készülték, azonkívül aranyozott ezüst pillangók (flitterek) díszítik.

A felső ruha, melynek alakban, illetve szabásban teljesen meg kellett egyeznie az ingével, kivéven a nyakmegoldásnál, melynek okvetlen kivágottnak kellett lennie, hogy a gallér, mell és ujjak himzéseit érvényre jussanak, nincs meg, valószínűleg könnyebb selyemből lévén, elpusztult; az sínes kézrva, hogy a nyak, mell és ujjak himzése, melyek az ingre csak hevenyészve varrtak, eredetileg az ingével azonos szabású felső ruhát díszítették, és csak annak elpusztultával kerültek az ingre.

Az ing méretei nagyjából meghatározóak viselőjének testarányait, mivel annak mellbőssége 48 cm, hátszélessége ugyancsak 48 cm, derék-bőssége 70 cm, teljes hossza 139 cm, arra vall, hogy az igen karcsú, tehát igen fiatal, erőteljes ember volt.

A mente anyaga nehéz brokát, külső oldalán arannyal díszített sárga, sötét violával vékonyan körvonalozott díszítménnyel, belső oldalán ezüsttel díszített fehér színű selyem. A viola-

színnel keretelt díszítménynek egy része vízszintes irányban, szorosan egymás mellé helyezt, rügőszerűen csavart, vékony, aranyozott ezüst sodronyszállal, ú. n. bouillonnal borított, illetve kiemelt.

A minta a kelme 58 cm-es szélességét teljesen elfoglaló növényi indákból alkotott, főn és lenn hegyesen végződő ovális mezőkből áll. A többszörösen összefonódott és csomók, illetve récsavarodott kacsokkal sűrűn tagolt indák akantuszleveles tőből indulnak ki és érkeznak be; rajtok ötszirmú rózsák, vagyis vadrózsák és gránátalmák váltakoznak. E vezérmotívumot borítják a bouillionszállak, míg az indákhoz tapadó leveleket csupán violaszínű, vékonyvonalú keretelésével a háttérbe szorult és csak az alapszín egyhangúságát hivatott megtörni.

E pompás itáliai szövet nagy művészi érzékel tervezett mintája egymagában álló, annak beosztása, vagyis az indákból alkotott főn és lenn hegyesedő ovális hálózat bizánci előképekre megy vissza, jelen alakjában azonban, midőn az oválisok szinte köralakúak, az akantuszlevelek és az azokból kinövő szabad indák alakja renaissance izlésű, azonkívül az indákra csavarodott kacsomók alkalmazása miatt, keletkezésének ideje a XVI. század elejére helyezhető. Az alapot előző színű selyemmel belezott vékonyvonalú körkrajz íyetén alkalmazása szintén e kor sajátossága, a brokát, illetve a díszítmény egyes részleteinek kiemelkedő hurkolással való kitöltése ugyancsak. E hurkok azonban rendszeren fonalra csavart fémzáradék és nem tiszta fémből valók, mint jelen esetben, azonkívül nincsenek vonalasan rázköve. A tiszta fémzáradék és annak vonalakban való alkalmazása e kelmét technikai szempontból is egyedül állóvá teszi. Hogy elfalta szövetek nem maradtak ránk, az romlandóságuknak tulajdonítható, jelen mentén is, melyet kegyelettel lívegsektrényben őriztek, tehát nem használtak és nem igen bolygattak, a kiemelkedő fémzáradék csak a ráncok mélyén maradt meg hibátlanul, azok felületén azonban alakítatlan csomókban ékeltlenkedik. Ha szöveteken nem is, de XVI. századi sírleletekből származó pártákon elég gyakori az ilyen rügőszerűen csavart sodronyúdsz alkalmazása. A belső fehér-ezüst színű oldal mintája kopottsága miatt kivethetetlen, kivételben igen közel áll hozzá tirolri Ferdinand főhercegnek (1529—1595) „Silberne Husarische Rüstung“-jához tartozó nyereg kelméje,² ennél is megtaláljuk a fehér alapon ritkán és nagyobb távolságokban leöltött vékony ezüstszálakat és ebből gyarlósága miatt a minta szinte elmosódott rajzát.

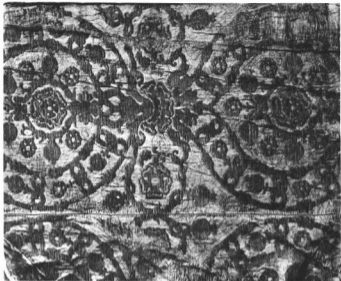
A mente alakja a mai talárhoz áll a legközelebb. Elöl simán omlik le és térden alulig ér, hátul a testhez álló vállrészt alatt a hátot

¹ Hans Pelschig: Die Walfahrtkirche zu Maria-Zell in Steiermark. Mittheilungen der k. k. Central-Commission. Wien, 1868, 88. old. (röpkönyv).

² Wien, Kunsthist. Museum XXIX. totem 86. sz.

MÁRIA MAGYAR KIRÁLYNÉ RUHÁJA (INGESTŐL)
Magyar Nemzeti Múzeum

A MENTE KELMEJE

MÁRIA MAGYAR KIRÁLYNÉ RUHÁJÁNAK RÉSZLETE

vízszintes egyenesben bő ráncokba szedett és jóval hosszabb. Elöl két lap szélesség és a hátsó, ráncokba szedett két lap szélességhez a hónok alatti, ekbe szabott két-két rész kladja annak teljes bőséget. Hasított ujjai igen hosszúak és keskeny végződésűek, ugyancsak keskeny gallérjának kidolgozása mutatja, hogy azt lehaltottan viselték. Méretel a következők: vállszélessége 38 cm, hossza elől 124 cm, hátul 161 cm, alsó kerülete 516 m, ujjainak hossza 113 cm. Úgy a kelmeanyag vastagsága, annak bősége, valamint a beleszót nagymennyiségű aranyozott ezüstszál igen súlyossá teszik.

Szabását illetően legközelebb áll hozzá a gráci múzeum egy 1500 tájára helyezett szárnyasoltárpredelláján ábrázolt térdelő donátor és fiainak öltözéke.¹ Rajtok alul zöldszínű, lingszerű ruha, fölötte az apán valószínű piros, a fiúkon lila piros bő köpeny hasított, hosszú, kézelős ujjakkal,² széles nagy gallérral, mely az apánál barna szőrméből, a fiúknál magából a piros kelméből való. Nem lehetetlen, hogy jelen mentén is volt valaha hasonló széles szőrmegallér, de idők folyamán a molyok maratakként esett, azonban jelen alakjára is találunk példát az idő tájáról, ilyen az ifj. Hans Holbein-nak a baseli képtárban levő, 1523—1524-ből származó önarcképe látható,³ mely szintén a miénkhez hasonló bő, hasított ujjú mentének tartozéka. Az, hogy a mente elől rövidebb mint hátul, egyáltalán nem felel meg az e korból megmaradt ábrázolásokon láthatóknak, melyek mindenkor elől-hátul egyenlő hosszúak és bokáig érők, hasított ujjuk pedig alsó szélükig ér. Uszályos mentének sem mondható, tekintve, hogy erre sincs példa, mert ahhoz hátul túlrövid, éppen hogy éri a földet. E különleges szabás magyarázata az, hogy a lovon való viselésre készült, a nyeregben való ülésnél a térdben hajlott lábnál a mente tényleg a bokáig ért, hasított ujjai pedig a mente alsó szélég, míg hátsó része palástszerűen a ló farára borult, ezzel magyarázható bősége is. Azt a megállapítást, hogy lovon viselték, a vele együtt örzött sarkanyámpár és szipjal felszerelt, ismeretlen sárga fémből készült, remekül vésett gótikus díszekkel ellátott kengyelpár is támogatja.

A női patyolatng a mellén és a háton ívesen, mélyen kivágott. Ott hol az igen bő ing a kivágást szegélyező egy ujjnyinál szélesebb pánttal érinkezik, a sűrű, apró ráncokat elől és hátul egyenlő, két ujjnyi széles, ezüsttel himzett mértani díszítmény, az ugyancsak bő ujjak ráncainak e pánttal való érintkezését valamivel keskenyebb, de szintén ezüsttel himzett mértani

díszítmény ölti le, a bő ujjaknak a csuklónál, keskeny kézelőbe összefutó ráncait ölelkező félkörívekkel alkotott ezüst himzés.

A női ruha anyaga itáliai zöldszínű selyem-damaszt, szélessége megfelel a mente kelméje szélességének, azaz 58 cm. Mintáján fantasztikus virágokkal körülvet gránátalmák késő gótikus rózsából fejlődött keretelésű és virágos indákkal összekapcsolva, soronként váltakoznak. Az indák keresztelődéseit és azok indítékait kis koronák övezik.

E kelme csaknem azonos mását a kölni Schnitgen-Museum két miseruháján sikerült megtalálnom.⁴ Az anyagban, színben, mintában teljesen egyező kelmék közt az egyetlen különbséget csak az, hogy míg a miénkél a gránátalmákat összekötő virágos indák szimplák, a kölni szöveteken két ágból fonnatok. Ez utóbbiak mintája rajzban Max Heiden, *Handbuch der Textilkunde*-jában is látható.⁵ De míg a kölni kasulák kelméjének korát azok ismeretéről a XV. századra helyezi,⁶ a rajzát a könyv írja a XVI. század elejére,⁷ ezen ingadozás jellemző a szőftések korának meghatározásánál, jelen esetben azonban ezen adatokat figyelmen kívül hagyhatjuk, mert e ruha, tehát annak kelméjének korát is annak alakja, szabása hivatott meghatározni.

A női ruha feszes, testhezálló, rövid dereka és igen dús, nagy redőkben leomló, uszályos, harangalra szabott szoknyája egybevarrott. A derek egyetlen díszé a 7 cm szélességű aranyszálas kelméből készült pánt, mely a hátrész íves kivágását szegélyezi és a vállak fölött haladva, elől kissé összemöngve, a szoknya övéig fut, szabadon hagyva jó arasznyi szélességben a mellrészt; a hosszú ruhaujjak pedig azok végén ugyanazon aranykelméből készült tölcseralakú kézelő teszi oly hosszúvá, hogy abból csak a kéz ujjainak hegyei látszódnak ki. Igen érdekes a ruha kívülről nem látható belső kidolgozása, hogy a szoknya minél nehezebb ráncokat vessen, azt meglehetősen vastag, erős házivázzonnal bélelték, ugyane célból annak felső harmadát igen vastag fehér flannel. A derek alapja zöld posztó, ugyanezen anyagból készült egy ujjnyi csik védi, illetve szegélyezi a szoknyát. A ruha méretel a hozzá készült baba méreteivel kiegészítve fogalmat nyújtanak annak arányairól, ezek a következők: elől a nyaktól az övig 30 cm, hátul 36 cm, vagyis az övvarat hátrafelé lejt, annak bősége 73 cm, a szoknya hossza elől 107 cm, hátul 124 cm, a szoknya alsó kerülete 780 cm, az ujjak hossza 71 cm.

¹ Franz Witte, *Die liturgischen Gewänder und kirchlichen Stickerien des Schnitgenmuseums Köln*, 6. tábla, Kassel, Köln, zweite Hälfte des 18. Jahrh. és 29. tábla, Kassel, Süddeutschland, um 1800.

² IV. tábla 5. ábra.

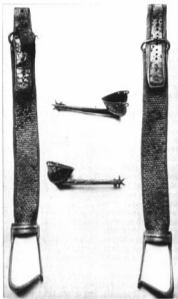
³ F. Witte, *Die lit. Gewän. & Stoff*: Italienisch. Seiden-damast des 18. Jahrh. Grüner Stoff mit Granatpfeilmuster, 18. old. 29. Stoff: Italienischer Seiden-damast mit Granat-pfeil. Grüner Grund.

⁴ M. Heiden, *Handbuch der Textilkunde* 230. oldal.

¹ Karl Lecher: *Führer durch das steiermärkische kulturhistorische und Kunstgewerbe-Museum zu Graz*, 43. old., Wand XX.

² A hasított hosszú ruhájú viselete már a XIV. századra megy vissza, lásd Miklós krónikája 82. old., Wien, Nationalbibliothek, és csekély formai változatban a XVII. századig éltek.

³ *Klassiker der Kunst*, XX. köt. Holbein 1. tábla.

II. LAJOS KENGYELEI ÉS SARKANTYÚI

II. LAJOS INGÉNEK GALLÉR-
ÉS MELLDSÍZE

II. LAJOS INGÉNEK KÉZELŐJE

Szabását illetőleg teljesen azonosat nem sikerült találnom, csak egyes részleteivel megegyező példákat, melyek azonban mind egy korszakba tartozók. Az igen bő, harangalja szabott szoknya a rövid derékkal kapcsolatban a nyugateurópai viseletnél a XV. században fejlődik ki és él ezen alakjában egyes népeknél a XVI. század második harmadig, megtaláljuk a már említett gráci olárkép predellájának női alakjain is, de megvan ezek közt a két fiatalabb leány ruháján a keskeny hosszú ujj, az anya és a három idősebb leány ujjain a más színű anyagból készült tölcéséres kézelő is. A derék mély, íves kivágása szintén a kézelő anyagával keretelve, azonban elől a megoldás más.¹ A gráci olárképen ábrázolt nők ruhájának közeli rokona Lucas Cranachnak (1472–1553) egy 1503-ra datált női arcképén látható.² Kelméje a miénnkel csaknem egyező gránátalmás selyemdamaszt, szűk ujjain fekete anyagból hosszú, tölcéséres kézelők, ugyanezen fekete kelméből készült pánt kereteli az íves kivágást, mely pánt azonban a vállról nem fut le az övig, mint a miénn, hanem mély ívben veszi körül a mellét, és érvényre juttatja az ing remek széles hímzését. Hasonló szűk ujjak, kézelők és pántdísz előfordul Cranach egy másik képén is.³ E dívat tartós voltát pedig egy, Lucas Cranachnál fiatalabb festőnek, Christoph Ambergernek (Szül. 1500–1510 között, megh. 1561–62-ben.) két képe bizonyítja.⁴ Ezek közül az egyik 1525 tájára datálható, a női deréknek megoldása teljesen megegyezik a Cranachnak 1503-ra datált női arcképén láthatóval, azzal a különbséggel, ami felettségre vall, hogy a fűnn a vállnál szűk ujjak lefelé szélesedők, tehát azok tölcéséres volta magasabban, a könyök fölött kezdődik és nemcsak a kézelőnél, azoknál, hogy magas inget visel, ez azonban a gráci képen az anyádnál is előfordul. A deréknek a mellrészen teljesen azonos megoldását, vagyis a kivágást szegélyező pántnak a vállról lefelé, kissé összenemőleg az övbe való befutását ugyancsak Cranachnak két képén találjuk meg.⁵ Ezek egyikén, a „Szerelmes agg nő” hosszú, szűk ujjú, fekete színű ruháján e pánt, amennyire a festményen kivehető, szövését illetőleg bizonyos azonososságot árul el a mi ruháknak látható pánt- és kézelővel, ugyanis ennél is hosszában futó, sűrűn egymás mellé helyezett sodrott arany-szálakból áll a szövés, mintáját pedig a szálak letűzése adja ki. Elöl a sima, fehér ing fölött a derék ritkán, vízszintes írdnyú fekete zsinó-

rok tartják össze. A másikon, a „Krisztus és a házasságtörő nő” című 1532-re datált festményen,⁶ bár a mellrészt megoldása piros színű, fekete pántos ruhán az előbbivel majdnem azonos, a fejlődésnek magasabb foka állapítható meg, ez a derék meghosszabbodása, mely lényeges változás a XVI. század második harmadától kezdve a női ruha jellemzőjévé válik. Még két festményt kell megemlítenem a női ing alakja és díszítése szempontjából, mindkettő női arcképet ábrázol; az egyik, mely az id. Hans Holbein műve s melyet formaképzése és festési modora után 1512-re helyeznek,⁷ megtaláljuk a ruhaderékon a kivágást keretelő pántszegélyt, a hosszú, szűk, kézelős ujjakat, megoldása elől azonban eltérő abban, hogy a derék csaknem záródik, vagyis a pántok a válltól nem futnak le egyenesen a derékig, hanem ívesen előre szökve, majd sarkosan megfűrve haladnak lefelé az övig, melynél találkoznak, ennek kiütéséig ingen megtaláljuk már a hímzett mértani inszegélydísz is, csakhogy annak kivágása nem követi a ruhát, hanem a hátat teljesen fűdi, elől pedig felfelé emelkedő ívben a mellét.⁸ A másikon, az ifjabb Hans Holbeinnek 1516-ra datált képén a ruha teljesen azonos az előbbivel, a ruha alól kilátszó ing szabása és bősége pedig már teljesen azonos a miénnel, a kivágást szegélyező díszítmény azonban nem tisztán mértani, hanem a szögletes fonadékok szívalakú díszítő elemekkel váltakoznak rajta és a miénnél előréleg lefelé futó hímzések, valamint csomózoit zsinóroszás is díszíti.

Úgy a férfi-, mint a női ruhadarabok a korabeli nyugati, nevezetesen a német divat körébe tartoznak, ami a felhozott példákból is kitűnik. Röviden összevetve, az előbbiekből az tapasztalhattuk, hogy a férfiruha kelerkesztését, tekintve szabását, a gráci kép és az ifj. Holbeinnek ön- arcképe közötti időre kell helyeznünk; mivel azonban az utóbbinak gallérmegoldása közelebb áll hozzá, inkább 1523–24 köré, mint a gráci kép készítésének idejéhez. A női ruhára és ingre vonatkozólag a kialakulást a gráci képtől az 1532-ből való, id. Lucas Cranach-képig figyelhetjük meg és tapasztalhattuk, hogy azok az 1516-ból származó, ifj. Holbein képhez közelebb állnak, mint a fentebbi Cranachéhoz. Ezek után visszatérve a máriacelli hagyomány- ruhá, mely ezeket királyi, sőt magyar királyi ruhadarabok tartotta I. Lajos királyunk nevével és nádszával kapcsolatban, megállapíthatjuk, hogy ez ebben a formában tarthatatlan, mert ha el is tekintünk attól, hogy e ruhák nem egyeznek a Nagy Lajos és neje korabeli ábrá-

¹ Az anya ruhája ibolyás-piros, a leányoké piros, a derék-kivágás szegélyezése és a kézelők valamilyenféle fekete színűek.

² Oskar Reinhart wästerburi gyűjteményében, ismeretve a Kunst und Künstler 9. f. évf. 1906. 30. füzet 361. oldalon Max J. Friedländer, Zwei Bildnisse von Lucas Cranach citien.

³ Lucas Cranach d. Ä., Welches Bild. Wien, Kunsthist. Museum, X. Cabinet 178.

⁴ Wien, Kunsthist. Museum, VII. lezám. 1488. és 1911.

⁵ Szerelmes agg nő, Budapesti Szépművészeti Múzeum, 137. Krisztus és a házasságtörő nő, Bp. Szépm. M. 146.

⁶ Említve és 1880-re datálva Hedwig Michaelson, Lucas Cranach der Ältere című munkájában, 196. old., képe a 128. oldalon.

⁷ Ernst Buchner, Zum Werk Hans Holbeins des Älteren, Beiträge zur Geschichte der Deutschen Kunst II, köi. 188. old., képe a 184. old. Richman, Sammlung Cook.

⁸ Paul Ganz, Hans Holbein D. J. Künstler der Kunst XX. köi. II. Abth. Dorothea Kamegasser, Gattin des Jacob Meyer (Hauptmeister von Basel) Basel, Öffentliche Kunst-sammlung.

TELEKI SAMU ERDÉLYI KANCELLÁR
DÍSZRUHÁJA. XVIII. század vége
Magyar Nemzeti Múzeum

NYUGATI SZABÁSÚ MAGYAR MENTE
XVIII. század vége
Magyar Nemzeti Múzeum

zolásain látottakkal,¹ az analógiák későbbi korra utolnak, azonban megközelítettünk egy dátumot, az 1522-est, mely II. Lajos királyunknak Mária királynéval történt házasságának éve. Dacára annak, hogy II. Lajos tényleges esküvőjét Budán tartotta, talán épen hasonló elődjének példáján buzdulva, esetleg neje, Máriának ausztriai vonatkozásait véve tekintetbe, esetleg az ő buzdítására választotta a máriacelli templomot kegyes adományra számára, az idők folyása pedig a két azonos nevű magyar királyi donátor nevét egyggyé olvasztotta a bőkezűbb adományozó I. Lajos javára.

II. Lajos és Mária egykori ábrázolásain teljesen azonos ruhákat nem találunk, csak lényeges vonásbelien megegyezőt, igaz, hogy közvetlen ezen időből egyet sem ismerünk. II. Lajosnak legrégebbi korabeli képe a Bernhard Strigelől származó olajfestmény² keletkezése 1516 tájára helyezhető, azon időre, midőn Miksa császár adoptálta. Ugyane festőtől, ugyanezen időből való az a kép is, melyen Miksa császár és annak családja körében szerepel³, mindkét mellképen a 10 év körüli gyermek ruhájából igen kis rész látható, így a szőben lévő ruhákhoz semmiféle támpontot sem nyújtanak. Összes ismert érmein, kivéven a gyermekkori koronázást és azokat, hol páncélba öltözöttben ábrázolt, melyek 1525 és 1526-ban, vagy közvetlen utóbb, a mohácsi csata emlékére készültek, magas, díszített galléros inget visel és széles prémgalléros mentér, ruhájából a mellképeken alig látni valamit.⁴ Ezekkel azonos ruházatot láthatunk rajta a brüsszeli képtárban lévő képen is.⁵ A „Die Genealogie Kaisers Maximilian I.“ számára készült vízfestéssel színezett tollrajz, mely 1516—1519 között készült⁶ és Burgkmayr után való másolatban maradt ránk, írónon ilve ábrázolja. Ruhája hosszú, íngszerű, alul széles pántszegélyvel, a derék alati övvel, mellén a gombok mellett magyaros zsinórozással, a ruha ujjai hosszúságuk miatt harántos ráncokat vetnek a karon; hogy magas, mintázott gallérija az inghez, vagy felsőruhához tartozik-e, az kivehetetlen, mert az összefüggést a palást szőrmegallérija és csafja takarja el. E ruha a meglévő inggel sokban megegyezik, szerkezetben mondhatni azonos, hosszúsága, hosszú dereka, igen hosszú ujjai, mellzáródásban;

a díszes magas gallér, mely minden képmáson, még a gyermekkori, Strigel-féleken is előfordul, mint az ing, itt esetleg mint a felső ruha tartozéka, mintegy hitelesíti a meglévő és fogalmat nyújt a hiányzó köntösről. A II. Lajos terméte vonatkozó hitelesnek elfogadható adatok, melyek szerint: „Már tízenhárom éves korában résztvevett a nyilvános tornákban, amire korát meghaladó magas és erős testalkata, karcsú termete képessé tette“,⁷ az ing arányai-
val teljesen megegyeznek.

Mária királynéknak szintén több korabeli képmása maradt ránk, ezeknek legnagyobb része azonban özevgyi éveiből való. Ami itt számításba jön, azok az 1526-ban és közvetlen ezután vert érmék. Ezekben magas gallérral bíró inget, nagy, hosszabban felhasogatott bugyos ujjú, pánttal keretelt mély, szögletes kivágású derekat visel. A derék szerkezetét igen közel áll a miénkhez; ha a kivágást keretelt pántot a válltól egyenesen levezetjük az övig, vagyis a mellrészt elhagyjuk, akkor teljesen azonos. A bugyos ujjakat megtaláljuk az ingen, ami azt jeleníti, hogy a gondolat nem idegen, talán egyazon időben viseltek bugyosokat és szüket is, mindenesetre a bugyos az újabb forma. Ugyanilyen ruhát visel egy Albert Dürer készíttette fetsmetszetű képen is.⁸

Úgy II. Lajos király, mint neje, Mária, egykorú ábrázolásain látható ruháinak közeli rokonsága a máriacelli ruhadarabokkal támogatja annak a lehetőségét, hogy azok tényleg a Mohácsnál szerencsétlenül járt királyunk és nejeének esküvői ruhái s mint ilyenek korban ugyan újabbak, mintha Nagy Lajos és nejeének nászruhái lennének, de lényegében, eltekintve muzeális értéküktől, mit régiségük, pompás voltak, előkelőségük nekik ad, ránk nézve szintén nagy jelentőséggel bírnak.

Főúri ruhátár őrizte meg a magyar díszöltönyt, mely Telesi Samu (szül. 1739, megh. 1822) erdélyi kancellár részére készült. Hitelessége mellett tanuskodik a „Bibliotheca comitis Telesi de Szék“ című munka első kötetének első lapján rézmetszetben ábrázolt mellképe, mely ebben ábrázolja.

Három darabból áll e nagy ízléssel tervezett, pazar díszruha, a teshhez álló nadrág-, ugyan-
akkal teshhez szabott dolmány-, mely elől a derékon aluli részén rézsutasan, tehát csádkóra vágott és az előbbivel egyező szabású, de hosszabb és nem csádkóra vágott mentéből. Anyaga ibolyaszínű, erős ripszelyem, a mente bélelése fehér selyem. A XVIII. század végén,

¹ Szent Simon ezüstkoporsójának domborművel. Meyer Gotthold Alfréd, Szent Simon ezüstkoporsója Zárásban. Műk kronikájában, Wien, Nationalbibliothek.

² Bernhard Strigel, (1460—1528) König Ludwig von Ungarn. Wien, Kunsthist. Museum, Cabinet IX. 102.

³ Bernhard Strigel, Kaiser Maximilian I. mit seiner Familie. Wien, Kunsthist. Museum 1028.

⁴ II. Lajos király emlékművének és pénzének teljes sorozata a Magyar Nemz. Múzeum Tört. osztályának VII. termében látható.

⁵ Yri Erlin: A brüsszeli Sainte Gudule-templom magyar vonatkozású történelmi ábrái az II. Lajos két képmása. Magyar Művészet 1926, II. évf. 228—229. old. — Kiemeltér Hűgő: II. Lajos arcképe a brüsszeli képtárban. Arch. Ért. XXX., 1916. 11. old. képe 9. old.

⁶ Die Genealogie des Kaisers Maximilian I. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, VII. költ. II. rész, II. old., képe a 400. oldalon.

⁷ Szilágyi Sándor, A Magyar Nemzet Története. IV. költ. 454. old.

⁸ Wien, Portraits-Sammlung (ehemalige Familien-Fideikommissbibliothek).

amikor keletkezett, a magyar ruhákon mellőztek már a sujtásdísz, helyette a külföldi divat hatása alatt himzést alkalmaztak, annak emléke azonban megmaradt, mert a himzés úgy a dolmányon, mint a mente mellrészén virágdíszsel körülvezt magyar sujtást utánoz. Hasonló finom virágdísz szegélyezi az előbb említett két darabot, valamint a hátravarratokat, a mentét azonban kívül barna nyestérm kereteli.

Szerényebb, de jellegzetes darab egy barna posztóból készült, ugyancsak a XVIII. század végéről való ruhadarab, szabásában keveréke a német frakknak és a testhez szabott magyar felsőkabátoknak, a mentének.

Díszítése apróvirágos többszínű selyemhímzés, mely mint azt a Telesi-fénelől láttuk, szegélyezi, azonkívül kereteli a hátravarratokat és a zsebbevágásokat, a mellén pedig ugyancsak utánozza a sujtásdíszet.

Két darab halcsontos, fűzős derék, vagyis pruszlik, az egyik piros bársony arany csipkével, a másik fekete tafota ezüst paszomámdíszsel, képviseli a XVIII. századi magyar női ruházatot, *őzv. Kémény Jendné* ajándékából pedig egy empire-izlésű téglavörös selyem női ruha a XIX. század eleji nyugat-európai, úgymint manapság, nálunk is viselt női divatot. Tipikus, közvetlenül a mell alatt övvel leszorított, lefelé szélesedő aljú, nemes vonalú, egybeszabott öltöny ez, elől végighajlítot, illetve ládátlanul gomboi, egyetlen díszbe a hosszú újjak vállrészei övező, egymás mellé helyezett és gombbal ellátott ölelkező pántkoszorú.

Az 1850-es évekből való, teljesen fehérben tartott, kínai motívumokkal telehímzett, hosszú rojtos, remekbe készült nagy selymekendővel gazdagította a gyűjteményt *őzv. Malatinszky Györgyné szül. Puky Amália*.

A ruházat kiegészítői, a lábbeliekből is látható egy kis sorozat osztályunkban, igaz, hogy nem túl régi darabokból, egy kivételével valamennyi a XIX. századból való, de elég teljes ahhoz, hogy a fejlődést észlelhessük rajta. XVIII. századi egy pár fekete bőrből készült, arany- és ezüstszálal dúsan kivarrott, magyar díszruhához való, oldalt fűzős (a belső oldalakon) magas félcipő, az ú. n. dellicsizma. Alakja, de különösen a talpáé, archaizáló, teljesen a XVI. századit utánoz, azonban fekete bőrről bevont sarka és himzésintája elárulja korát. Ugyanígy régieskedést láthatunk egy másik pár dellicsizmán is, melyet egész pontosan datál a rajta levő aranyozott ezüstsarkantyú, 1863-ból való pesti hitelintézménye, kivételében már teljesen modern cipő tulajdonképpen, illetve igen rövid és szűk, oldalt fűzőszerű csizmaéhoz hasonló, felső szélén arany, ölygylevels himzessel. Az 1850-es évekből való egy pár fekete bőr, magyar díszruhához való csizma, szórán borostyánindás dísz, aranyozó-kivarrással, sárkányt ábrázoló aranyozott rézsarkantyúkkal.

A női cipők között legrégebbi a Hermína hercegnő (szül. 1797, megh. 1817) József nádor második nejének parányi fekete atlaszcipője, ma egy tízéves kisleánynak is nagyobb a lába, mint amilyen a hercegnőé volt, általában a régieknek, úgy a férfiaknak, mint a nőknek sokkal kisebb volt a lábuk, a mai emberét a sport fejlesztte nagygyá, úgy látszik rövid idő kérdése, hogy a parányi láb megszűnik szépségideál lenni. De a régieknek nemcsak a lábuk volt kicsiny, hanem, mint azt a többi ruhadarabok méretei mutatják, egész testalkatuk karcsú és szinte törékeny. Visszatérve Hermína hercegnő cipőire, azok teljesen sarkatlanok, talpuk piskóta alakú, orruk egyenesre vágott, két oldalt hosszú, keskeny szalaggal az alsó lábszárhoz való csatolásra, teljesen azonosak Napoleon császár első feleségének, Jozefinné, a párisi Louvreből látható cipőivel,¹ *Erkel Istvánné* ajándékozta a múzeumnak.

Br. Vécsey Istvánné ajándéka egy pár Biedermeyer-izlésű félcipő, orra egyenesre vágott, mint az előbbi, talpa ugyancsak keskeny, de már sarka is van, igaz, hogy egy centiméternél csak egy magassabb. Anyaga szilvákészítmű selyem, sokszínű, kínai virággal és figurális himzessel borítva, szélét keskeny fekete csipkefodor kereteli, elől nagy csipkecsokor. Talpán látható kék bélyeg az 1835-ös bécsi kiállításon nyert érdemét mutatja mesterének,² az ugyancsak bécsi cipésznek.

1840-től való 1 pár, az előbbivel azonos alakú, de már valamivel magasabb sarkú, világos lila színű, ripszelyem cipő, elől szűke csipkecsokorral, a beleragasztott címke tanúsága szerint készítője Melnotte, a francia és belga királynő udvari szállítója,³ a belélen látható egykori feljegyzés „*Me Comtesse Palfy*” mutatja, hogy valamelyik Pálffy grófnő részére készült. *Farkas József* duna-utcai cipész-mester ajándéka, mint a következő darabok mind, melyeket elődjétől Sváb Györgytől örökölt. Valamivel újabb, de ugyane típus egy pirosbőr félcipő, elől piros selyemszalag-csokorral, az már Sváb György munkája. Ugyanő készítette az 1870-es években Erzsébet királynő részére, kinek udvari cipésze volt, az egy pár fekete bőr, oldalt fűzős, magas cipőt és egy pár fekete bársony, elől fekete selyembajtalt díszített, magasabb sarkú házi félcipőt és 1880 táján Mária Valéria főhercegnő részére az egy pár drap selyem, magas, gombos cipőt, melynek sarkai már, úgymint az előbbi házi cipő is, már magasak, ú. n. francia sarkak. Ez utóbbi hét tételből álló kis sorozat már is elég világos képét adja a női cipő fejlődésének

¹ Louvre, Musée des Arts Décoratifs, féldíszint 2. terem.

² Az egyik cipő az érem előlapja, rajta a császár féle, körirata: „*Perdinaud I. Kaiser von Oesterreich*”, a másikon az érem hátlapja, rajta koszorúban: „*J. Hella in Wien für Damenschuhe 1855*”

³ A címke szövege: „*A Paris, No. 28, Rue de Paix, Melnotte Béz. de L. L. M. M. la Reine des Français et la Reine des Belges. 28, Old Bond Street, London.*”

a XIX. században. A minden díszet nélkülöző, sarkatlan, tompa orrú empirecipő a Biedermeierkorban hímezés-, csipke-, szalagdísz veszt fel, sarkot kap, mely a 80-as évekig fokozatosan magasodik, orra azonban egyenesre vágott marad mindvégig, valamint a talp is csak keveset enged a piskóta-alakból, illetve nem követi az emberi talp formáját.

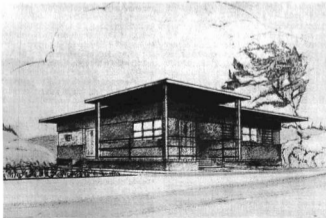
A mai francia magas sarok nem a legújabb kor vívmánya, mert a keletről jött sarokviselet, mely Nyugat-Európában 1600 táján terjedt el általánosan, a XVII. század második felében és a XVIII. század első felében élte fejlődésének virágkorát, a XVIII. század második felében, különösen vége felé fokozatosan alacsonyodik, míg végre a XIX. század elején eltűnik, alkalmazkodva a cipő is a klasszikus hagyományokhoz, mely az empireruházatot, illetve az egész kort meghihette.

A régi ruha nemcsak mint emberi alkotás, mint holt tárgy jön tekintetbe, mely csak arról nyújt felvilágosítást, hogy bizonyos korban milyen anyagot, milyen díszet, milyen szabást, milyen formát, stb. használtak, a mult emberének nemcsak fizlésére, művészi érzékére, igényeire, esetleg vagyoni állapotára vet világot, hanem, lévén a ruha az ember legközvetlenebb használati tárgya, magát a mult idők alakját eleveníti meg, méretet arányairól nyújtanak felvilágosítást, amiből összehasonlításokkal az illető kor

embertípusára következtethetünk, azonkívül erkölcsére, sőt egészségi állapotára, tehát a mult idők emberének legközvetlenebb adataira is.

Minket magyarokat a régi magyar viselet ismerete a jelennel való kapcsolat szempontjából is kell hogy érdekeljen. Nemzeti jellegünket felüintető és kidomborító ünnepi, dísz- és egyenruhánk kialakításánál a multba kell visszatekintenünk, abba a korba, melyben a magyar ruha mindennapos, eleven életet élt, amikor annak magyaros jellegét, elháróleg más nemzetek viseletének jellegétől, a magyar szükségszerűség, magyar fizlés, magyar lélek szabta meg. Az ősi magyar ruházat lassú kialakulásába ugyanis az idők folyamán nyugatról érkezett motívumok lopakodtak be, ősi keleties jellege csak a XVI. és XVII. században, a törökkel való szorosabb érintkezés folytán frissül fel. A XVII. század derekától kezdve Európaszerte elterjedő francia divat hatásának nem tud ellentétlni, annak általános elterjedésével pedig lassan-lassan kiszorul, ünnepi díszöltönnyé, egyenruhává zsugorodik, elveszve a mindennapos élettel való kapcsolatot, természetszerűleg fokozatosan elkorcsosul.

HÖLLRIGL JÓZSEF

FALUDI JENŐ: TÍPUS HÁZ